

DE BELAAGDE ONSCHULD

Een strijd tegen zelfbevelekking in Nederland?

Achteraf bezien we de masturbatietraktaten die verschenen vanaf het einde van de achttiende tot en met het begin van de twintigste eeuw met afschuw. Hoe konden ze geschreven worden, wie wilde ze lezen, wie geloofde in de gruwelijke gevolgen die aan de onanie werden toegeschreven? Er heerst in de historiografie over dit zwarte hoofdstuk van de geschiedenis een zekere gêne, vooral omdat deze strijd tegen de masturbatie op een moment inzette dat algemeen als hoogtepunt van de Verlichting wordt beschouwd. Van Ussel heeft de traktaten willen afdoen als een dwaalspoor in het tijdperk van de rede; anderen hebben gewezen op de onvolkomen medische kennis van lichaam en seksualiteit in die tijd.¹ De Fransman Tarczylo en in zijn spoor de Belg Vandermeersch hebben getracht deze zwarte bladzijde uit de geschiedenis niet te duiden als een ontsporing, maar als een spoor van de Verlichting: de rede heeft volgens hen inderdaad monsters gebaard.² Ik wil hier de Nederlandse kant van de masturbatiebestrijding in de periode 1730-1850 belichten en proberen een antwoord te vinden op de vraag waarom deze traktaten juist vanaf de Verlichting een zeker succes hebben gehad. Verder wil ik aangeven welke betekenis de veroordeling van de masturbatie heeft gehad in het licht van de geschiedschrijving van de seksualiteit.

1. J.M.W. van Ussel, *Geschiedenis van het seksuele probleem* (Meppel 1968), hfdst. 8. Zie ook P. Gay, *The bourgeois experience. From Victoria to Freud. I. Education of the senses* (New York 1984) hfdst. 4.2.
2. T. Tarczylo, *Sexe et liberté au siècle des Lumières* (Parijs 1983); P. Vandermeersch, 'Simon André Tissot (1728-1797) en de strijd tegen het onanisme: mythe of realiteit?', in: *Documentatieblad werkgroep achttiende eeuw* 17 (1985), pp. 173-194. Vgl. ook J. Stengers, A. Van Neck, *Histoire d'une grande peur: la masturbation* (Brussel 1984). Voor andere secundaire literatuur, zie de bibliografie in deze bundel.

In 1730 verscheen te Rotterdam *De groote zonden van vuile zelfsbevelekkinge*, een vertaling van het in 1710 te London anoniem verschenen *Onania, or the heinous sin of self pollution*. Deze publikatie was het eerste geschrift tegen de zonde die achttiende-eeuwers onanie of zelfbevelekking noemden.³ Het boek kwam op een opmerkelijk tijdstip uit, namelijk ten tijde van de eerste vervolgingen van sodomie in de Republiek⁴, aan welke gebeurtenissen de anonieme vertaler Mr. I.V.H. ook refereerde. In diezelfde tijd werd een tiental andere werken tegen onkuisheid gepubliceerd, waarvan de meeste door Nederlandse dominees waren geschreven tegen de sodomie. Eén vertaald boek ging specifiek over de onkuisheid.⁵ In 1771 verscheen het tweede geschrift in de Nederlandse onanie-traditie, S.A. Tissots standaardwerk *Het onanisme of verhandeling over de ziekten, oorspronkelijk uit de zelfbesmetting*, dat gewijzigde herdrukken kreeg in 1775, 1792, 1822, 1827 en 1834. Tissots werk wordt algemeen beschouwd als het eminente startpunt van de literatuur tegen de masturbatie. Het verschil met het eerstgenoemde werk is duidelijk: *De groote zonden* was kwakzalverswerk, geschreven in de taal van de bijbel (zonde); *Het onanisme* was het werk van een serieuze en beroemde arts (ziekte), die zijn betoog natuurwetenschappelijk probeerde te onderbouwen. Tissot was een auteur van de Verlichting, wiens *Avis aux gens de lettres sur leur santé* (1761) immens populair was en die met Rousseau en Voltaire correspondeerde.⁶ Voor een auteur als Van Ussel, die geloofde in Verlichtingsidealen als de redelijkheid, was de verschijning van de onaniegeschriften op het hoogtepunt van de Franse Verlichting een misgeboorte. Mijns inziens staat de strijd tegen de onanie centraal in een nieuwe verlichte opvoedkunde. We kunnen achteraf niet anders concluderen dan dat de Verlichting inderdaad monsters heeft verwekt.

In hetzelfde decennium waarin Tissots werk in Nederlandse vertaling werd aangeboden, begon een opmerkelijke, eveneens 'verlichte' discussie over sodomie. Twee anonieme Nederlandse auteurs meenden in het voetspoor van Montesquieu, Voltaire en Beccaria dat een

3. Van Ussel, a.w., p. 216; Gay, a.w., pp. 295-296.

4. L.J. Boon, 'Utrechtenaren': de sodomieprocessen in Utrecht, in: *Spiegel Historiae* 17 (nov. 1982), pp. 553-558.

5. Ostervald (1730) Zie voor de volledige titel de bijlage bij dit artikel.

6. P. Lejeune, 'Lecture d'un aveu de Rousseau', in: *Annales ESC* 29 (1974); Gay, a.w., pp. 295-297.

zonde geen misdrijf was; zij waren voorstanders van een betrekkelijke decriminalisering van de sodomie.⁷ Vooral de eerste auteur, van wie het schrijverschap later is vastgesteld, A. Perrenot, was een gepassioneerd pleitbezorger van 'voorbehoeding' (preventie) in plaats van bestraffing achteraf van het 'schandelijke misdrijf'. In dat opzicht stemde de verlichte beschouwing van de onnatuurlijke ontucht overeen met die van de onanie, want ook auteurs als Tissot legden grote nadruk op preventie. Beide Nederlandse brochures over de sodomie zijn uniek, want nergens ter wereld verschenen in die tijd zelfstandige publicaties vanuit een verlicht standpunt over dit onderwerp. De Franse *philosophes* beperkten zich tot korte paragrafen en Benthams essays bleven lange tijd ongepubliceerd.⁸

In de periode 1790-1805 bereikten de geschriften tegen de onanie in Nederland een hoogtepunt. In dat tijdsbestek verschenen zestien boeken die geheel of gedeeltelijk aan de onanie waren gewijd, waarvan slechts één oorspronkelijk Nederlands was. Vrijwel alle boeken waren uit het Duits vertaald en kwamen voort uit de activiteiten van de Philantropijnen. Deze pedagogische school vormde een Duitse, deïstische variant van de Verlichting met als belangrijkste schrijvers Basedow en Campe. De geschriften waren vaak niet alleen tegen de zelfbevlekking gericht, maar meer algemeen tegen buitensporigheid in de liefde. Ze waren tamelijk zakelijk gesteld en misten het voor ons zo barre godsdienstige jargon van *De groote zonden*. De boeken maakten deel uit van het 'burgerlijk beschavingsoffensief', zoals dat vooral in de 'Maatschappij tot Nut van het Algemeen' gestalte kreeg.⁹ In de *Vaderlandsche Letteroefeningen* vonden deze publicaties in het begin een warm onthaal, maar na 1800 veranderde de toon van de recensies. In 1805 schreef men: 'dat men eindelijk eens ophoude, op onze Vaderlandschen bodem, dergelijke vruchten voort te planten, die even weinig nut als heil kunnen aanbrengen.'¹⁰

7. G. Hekma, *Homoseksualiteit, een medische reputatie. De uitdoktering van de homoseksueel in negentiende-eeuws Nederland* (Amsterdam 1987), pp. 26-31, 93-94. Het betreft Perrenot, *Bedenkingen over het straffen van zekere schandelijke misdad* (Amsterdam 1777) en *Nadere bedenkingen over het straffen van zekere schandelijke misdad* (Amsterdam 1777).

8. Over Benthams, zie L. Crompton, *Byron and Greek love. Homophobia in 19th-century England* (Londen 1985), passim, met verdere verwijzingen.

9. B. Kruithof, 'De deugdzame natie', in: B. Kruithof e.a. (red.), *Geschiedenis van opvoeding en onderwijs*. Nijmegen 1983, pp. 371-385.

10. *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen* (1805), p. 533; zie voor het volledige citaat Hekma, a.w., p. 145.

De klacht van de anonieme recensent lijkt gehoor gevonden te hebben, want tot de herdruk van Tissots boek in 1822 verscheen er voorzover ik heb kunnen nagaan vrijwel geen publikatie over onanie.¹¹ Mischien was de markt verzadigd, maar aannemelijker lijkt het, dat door een zekere verprenting in de twee eerste decennia van de negentiende eeuw zelfs deze literatuur, die zo typerend was voor het verprentingsproces zelf, te onkuis werd bevonden.¹² In ieder geval bleven de Nederlanders die de betreffende geschriften hadden vertaald, bewerkt of geschreven, steeds anoniem en verontschuldigen zij zich steeds dat zij zo'n delicaat onderwerp aan de orde stelden.

Aan het begin van mijn onderzoek naar de uitdoktering van homoseksualiteit in negentiende-eeuws Nederland, veronderstelde ik dat de stap van de eenzame naar de wederzijdse masturbatie snel zou worden gezet en dat deze geschriften tegen onanie ook veel informatie betreffende homoseksueel gedrag zouden opleveren. Het is zeer opmerkelijk dat de auteurs enerzijds als oorzaak van zelfbevlekking steeds homosociale arrangementen (vrienden, (kost)scholen) noemden en wisten op de rol van de verleiding, die dus vaak 'homoseksueel' moet zijn geweest, maar anderzijds die homoseksuele verhoudingen niet problematiseerden. Bij de meeste buitenlandse schrijvers ging het om de eenzame, niet om de wederzijdse masturbatie. Het waren juist de Nederlandse vertalers en bewerkers van deze geschriften, die een verbinding legden met 'afgrijpelijker gruwelen', waarmee kennelijk de sodomie werd bedoeld.¹³ Zelfbevlekking was een zonde van de jeugd en degene die daaraan verslaafd raakte, kwam van kwaad tot erger (hoerenlopen, sodomie). Het is opmerkelijk dat de schrijvers tegen onanie geen duidelijk onderscheid maakten tussen eenzame en wederzijdse masturbatie. Dat lijkt mij een duidelijke aanwijzing voor een volstrekt andere conceptualisering van seksualiteit in het begin van de negentiende eeuw dan die welke wij kennen, met alle gevolgen van dien voor seksuele praktijken en sentimenten. In de hiërarchie van onzedelijk gedrag lijkt onanie rond 1800 een ernstiger ondeugd te zijn geworden dan onkuisheid, terwijl sodomie ondanks een ietwat welwillender houding

11. Zie overigens het pamflet *Waarschuwing tegen de ontucht*, in de serie *Kleine stukjes ter bevordering van evangelische kennis en Godzaligheid* (1817), uitgegeven door het Protestantische Nederlandsche Zendinggenootschap, en verder voor enige verwijzingen B. Kruithof, 'Seksuele voorlichting in Nutsverhandelingen', in: *De negentiende eeuw* 10 (dec. 1986), pp. 146-154.

12. Vgl. de discussies in *De negentiende eeuw* 10 (dec. 1986).

13. Vgl. bijv. *Alexis en Gualthur* (1801), pp. 237-238.

het schandelijkste bedrijf bleef, zeker in Nederland. Het sapphisch vermaak was waarschijnlijk even verwerpelijk als masturbatie.

Hoe afschuwelijk zij ook werd gevonden, kort na 1805 vond een radicale liberalisering van de sodomie plaats, te weten haar volledige decriminalisering. Was de 'onnatuurlijke ontucht' in het Crimineel Wetboek van het Koninkrijk Holland (1810-1811) een ernstig misdrijf en in geval van verleiding zelfs een halsmisdrijf, na de inlijving van het koninkrijk bij het keizerrijk Frankrijk deed de napoleontische wetgeving in 1811 haar intrede en waren nog slechts de openbare schennis der eerbaarheid en de bewondering van ontucht van minderjarigen (koppelaarj) strafbaar. Het was misschien een liberalisering die niet strookte met de Nederlandse moraal, maar na het verdwijnen van de Fransen in 1813 bleef de onnatuurlijke ontucht straffeloos.¹⁴ Het is opmerkelijk dat één en dezelfde sociale beweging — in dit geval de Verlichting — tegengestelde resultaten kan opleveren: een verkettering van de masturbatie en tegelijkertijd een liberalisering van de sodomie.

In 1822 kunnen we de draad van de geschriften tegen onanie weer opvatten. Tussen 1822 en 1850 verschenen achttien publikaties over de zelfbevlekking, waarvan zeven nieuw. Van deze zeven waren er drie oorspronkelijk Nederlands.¹⁵ In vergelijking met de geschriften die tussen 1790 en 1805 werden gepubliceerd, valt het volgende op: de boeken gaan specifiek over masturbatie; ze hebben een drammerige stijl; fysieke dwangmiddelen staan hoger aangeschreven; pedagogen nemen een minder dominante positie in. Verder verschole de Nederlandse auteurs en vertalers zich niet meer achter initialen of een pseudoniem. Zij maakten zich bekend: de Amsterdamse arts H.J. Schouten, die de boeken van Tissot en G.W. Becker opnieuw bewerkte, P. van Wijk Jzn., kostschoolhouder te Kampen, en de arts R.G. Rijkens blijken de belangrijkste Nederlandse schrijvers op dit gebied te zijn geweest.

In de periode 1800-1850 vond de strijd tegen onanie geen weerklank in de Nederlandse medische tijdschriften. Daarin heb ik niets kunnen vinden over de van de norm afwijkende vormen van het geslachtsleven. Het aantal berichten hierover was minimaal, en die over onanie zijn op de vingers van één hand te tellen. Over een soortgelijk onderwerp, geslachtsziekten, publiceerde men daarentegen zeer veel. Wat hield dat weinige in, dat artsen over zelfbevlekking te berde brachten? Het waren

14. Zie M. Salden, 'Van doodstraf tot straffeloosheid', in: *Spiegel Historiel* 17 (nov. 1982), pp. 559-565; Hekma, a.w., pp. 94-96.

15. Van Wijk (1831), R.G. Rijkens (1844) en J.A. Rijkens (1848).

allereerst drie korte berichten die uit buitenlandse tijdschriften waren overgenomen.¹⁶ Het enige opmerkelijke bericht was van de legerarts B. van Lier: 'Een ring om de roede', in 1835 gepubliceerd in het *Practisch Tijdschrift voor de Geneeskunde*. Een twintigjarige soldaat stak 'te veel sterken drank gebruikt hebbende, waardoor zijne dierlijke driften in eene hooge maat waren opgewekt, (...) eenen koperen ring (...) aan zijne roede, tot aan het einde van de wortel zelve'. Toen hij later wakker werd, kon hij de ring niet meer afkrijgen en daartoe liet hij zich zeven jaren later door de berichtgever opereren. De arts beschreef de succesvolle operatie zonder over de gevaren van de onanie te spreken.¹⁷

Ook in algemeen-medische boeken was weinig over masturbatie te vinden. In het door Reynhout vertaalde werk *Ziekteleer of algemeene ziektekunde* van P.C. Hartmann (1827) stond een hoofdstuk over 'De ziekteverschijnselen der geslachtsverrigtingen', waarin priapisme, impotentie en spermatorrhea, maar niet zelfbevlekking werden behandeld. In de Nederlandsestalige literatuur betreffende de gerechtelijke geneeskunde heb ik éénmaal een paragraaf over onanie gevonden die in de gebruikelijke termen was gesteld, namelijk in M. van der Meer Bosch, *Handleiding tot de gerechtelijke geneeskunde* (1814), tussen paragrafen over sodomie en 'vermenging met statuen'.¹⁸

De verkettering van de masturbatie kwam voort uit de Franse Verlichting en het Duitse Philantropisme en vond in Nederland een zeker onthaal tussen 1790 en 1805, in de hoogtijdagen van de patriotentijd. Afgezien van Tissots bijdrage lijkt deze strijd vooral te zijn gedragen door pedagogen. In Nederland hielden artsen zich in ieder geval nauwelijks met zelfbevlekking bezig in deze periode. Hun bijdrage bleef van geringe betekenis en kreeg pas gestalte met de werkzaamheden van Schouten (1822) en Rijkens (1844).

DE THEMA'S VAN DE ONANIEGESCHRIFTEN

In de masturbatieliteratuur zijn twee groepen auteurs te onderscheiden: enerzijds de moralisten en anderzijds de kwakzalvers, die hun 'ge-

16. *Geneeskundig Magazin* 3 (1804), pp. 227-228; *Practisch Tijdschrift voor Geneeskunde* 6 (1827), pp. 569-570, en 25 (1846), pp. 643-644; overigens betrof dat laatste artikel de spermatorrhea, de onvrijwillige zaadtoezing.

17. *Practisch Tijdschrift voor Geneeskunde* 14 (1835), pp. 450-454.

18. M. van der Meer Bosch, *Handleiding tot de gerechtelijke geneeskunde* (1814), p. 278, zie voor volledig citaat: Hekma, a.w., p. 140.

het schandelijkste bedrijf bleef, zeker in Nederland. Het sapphisch vermaak was waarschijnlijk even verwerpelijk als masturbatie.

Hoe afschuwelijk zij ook werd gevonden, kort na 1805 vond een radicale liberalisering van de sodomie plaats, te weten haar volledige decriminalisering. Was de 'onnatuurlijke ontucht' in het Crimineel Wetboek van het Koninkrijk Holland (1810-1811) een ernstig misdrijf en in geval van verleiding zelfs een halsmisdrijf, na de inlijving van het koninkrijk bij het keizerrijk Frankrijk deed de napoleonistische wetgeving in 1811 haar intrede en waren nog slechts de openbare schennis der eerbaarheid en de bevordering van ontucht van minderjarigen (koppelaarj) strafbaar. Het was misschien een liberalisering die niet strookte met de Nederlandse moraal, maar na het verdwijnen van de Fransen in 1813 bleef de onnatuurlijke ontucht straffeloos.¹⁴ Het is opmerkelijk dat één en dezelfde sociale beweging — in dit geval de Verlichting — tegengestelde resultaten kan opleveren: een verkettering van de masturbatie en tegelijkertijd een liberalisering van de sodomie.

In 1822 kunnen we de draad van de geschriften tegen onanie weer opvatten. Tussen 1822 en 1850 verschenen achttien publikaties over de zelfbevlekking, waarvan zeven nieuw. Van deze zeven waren er drie oorspronkelijk Nederlands.¹⁵ In vergelijking met de geschriften die tussen 1790 en 1805 werden gepubliceerd, valt het volgende op: de boeken gaan specifiek over masturbatie; ze hebben een drammerige stijl; fysieke dwangmiddelen staan hoger aangeschreven; pedagogen nemen een minder dominante positie in. Verder verschole de Nederlandse auteurs en vertalers zich niet meer achter initialen of een pseudoniem. Zij maakten zich bekend: de Amsterdamse arts H.J. Schouten, die de boeken van Tissot en G.W. Becker opnieuw bewerkte, P. van Wijk Jzn., kostschoolhouder te Kampen, en de arts R.G. Rijkens blijken de belangrijkste Nederlandse schrijvers op dit gebied te zijn geweest.

In de periode 1800-1850 vond de strijd tegen onanie geen weerklank in de Nederlandse medische tijdschriften. Daarin heb ik niets kunnen vinden over de van de norm afwijkende vormen van het geslachtsleven. Het aantal berichten hierover was minimaal, en die over onanie zijn op de vingers van één hand te tellen. Over een soortgelijk onderwerp, geslachtsziekten, publiceerde men daarentegen zeer veel. Wat hield dat weinige in, dat artsen over zelfbevlekking te berde brachten? Het waren

14. Zie M. Salden, 'Van doodstraf tot straffeloosheid', in: *Spiegel Historieel* 17 (nov. 1982), pp. 559-565; Hekma, a.w., pp. 94-96.

15. Van Wijk (1831), R.G. Rijkens (1844) en J.A. Rijkens (1848).

allereerst drie korte berichten die uit buitenlandse tijdschriften waren overgenomen.¹⁶ Het enige opmerkelijke bericht was van de legerarts B. van Lier: 'Een ring om de roede', in 1835 gepubliceerd in het *Practisch Tijdschrift voor de Geneeskunde*. Een twintigjarige soldaat stak 'te veel sterken drank gebruikt hebbende, waardoor zijne dierlijke driften in eene hoogge maat waren opgewekt, (...) eenen koperen ring (...) aan zijne roede, tot aan het einde van de wortel zelve'. Toen hij later wakker werd, kon hij de ring niet meer akrijgen en daartoe liet hij zich zeven jaren later door de berichtgever opereren. De arts beschreef de succesvolle operatie zonder over de gevaren van de onanie te spreken.¹⁷

Ook in algemeen-medische boeken was weinig over masturbatie te vinden. In het door Reynhout vertaalde werk *Ziekteleer of algemeene ziektekunde* van P.C. Hartmann (1827) stond een hoofdstuk over 'De ziekteverschijnselen der geslachtsverrigtingen', waarin priapisme, impotentie en spermatorrhea, maar niet zelfbevlekking werden behandeld. In de Nederlandse landstalgeliteratuur betreffende de gerechtelijke geneeskunde heb ik éénmaal een paragraaf over onanie gevonden die in de gebruikelijke termen was gesteld, namelijk in M. van der Meer Bosch, *Handleiding tot de gerechtelijke geneeskunde* (1814), tussen paragrafen over sodomie en 'vermenging met statuen'.¹⁸

De verkettering van de masturbatie kwam voort uit de Franse Verlichting en het Duitse Philantropisme en vond in Nederland een zeker onthaal tussen 1790 en 1805, in de hoogtijdagen van de patriottentijd. Afgezien van Tissots bijdrage lijkt deze strijd vooral te zijn gedragen door pedagogen. In Nederland hielden artsen zich in ieder geval nauwelijks met zelfbevlekking bezig in deze periode. Hun bijdrage bleef van geringe betekenis en kreeg pas gestalte met de werkzaamheden van Schouten (1822) en Rijkens (1844).

DE THEMA'S VAN DE ONANIEGESCHRIFTEN

In de masturbatieliteratuur zijn twee groepen auteurs te onderscheiden: enerzijds de moralisten en anderzijds de kwakzalvers, die hun 'geden-

16. *Geneeskundig Magazin* 3 (1804), pp. 227-228; *Practisch Tijdschrift voor Geneeskunde* 6 (1827), pp. 569-570, en 25 (1846), pp. 643-644; overigens betrof dat laatste artikel de spermatorrhea, de onvrijwillige zaadlozing.

17. *Practisch Tijdschrift voor Geneeskunde* 14 (1835), pp. 450-454.

18. M. van der Meer Bosch, *Handleiding tot de gerechtelijke geneeskunde* (1814), p. 278, zie voor volledig citaat: Hekma, a.w., p. 140.

neesmiddelen' tegen de masturbatie wilden slijten. Op een aantal punten verschillen de stromingen van elkaar, zoals we hierna zullen zien. De belangrijkste thema's van de onaniegeschriften waren: de schadelijkheid en de verklaring daarvan; de oorzaken van de algemene verbreiding; de gevolgen; de genezing en de preventie. Een verklaring van de schadelijkheid van zelfbevlekking vonden de meeste schrijvers in de betekenis van het mannelijke zaad voor de opbouw van het mannelijke lichaam. Bij de bewijsvoering haalde men vaak het voorbeeld van castaten aan: zonder hun testikels werden zij niet volledig man wat betreft stem, beharing, kracht. Volgens de schrijver van *De groote zonden* keerde het zaad als bouwstof in het bloed terug en was dus elke verspilling ervan schadelijk voor de groei.¹⁹ Tissot becijferde dat de waarde van zaad veertigmaal zo groot was als die van bloed.²⁰ Schouten stelde dat het lichaam wekelijks voldoende zaad aanmaakte voor drie uitstortingen, zodat een man van wie de lichaamsgroei was voltooid, hoogstens driemaal per week de bijslaap kon uitoefenen.²¹ Het was voor de meeste auteurs evident dat zelfbevlekking meer schade berokkende dan de bijslaap, maar Tissot was de enige die dat enigszins bevestigend probeerde te verklaren. Hij gaf acht redenen. Allereerst was zelfbevlekking een zonde van de jeugd, wanneer het lichaam nog in opbouw was; de verspilling van zaad was veel schadelijker voor jongeren dan voor volwassenen (vanaf 25 jaar). Ten tweede was voor zelfbevlekking een extra krachtsinspanning vereist. De meeste auteurs vergeleken de natuurlijke zaadstorting met een epileptische aanval, maar vanwege het tegennatuurlijke karakter van de masturbatie diende de zelfbevlekker bovendien zijn verbeeldingskracht in te zetten, een verdubbelde aanval dus op de beperkte krachten van het individu. Door deze dubbele uitputting was onanie oneindig veel schadelijker dan de bijslaap, die op zichzelf al gevaarlijk was. Ten derde bestond voor zelfbevlekking steeds gelegenheid, wat met de bijslaap niet het geval was. Ten vierde had onanie een bijkomend nadeel, omdat het een schandelijke zonde was die in het geheim werd gepleegd en gevoelens van schaamte opwekte, waardoor psychische problemen ontstonden. De andere redenen die Tissot opgaf zijn werkelijk merkwaardig, zeker voor de hedendaagse lezer. Zo zou bij de bijslaap uitwisseling van vochten plaatshebben, vooral van zweet, terwijl die stoffen bij de onanie geheel en al verloren gingen.

19. *De groote zonden* (1730), pp. 34-35.

20. Tissot (1771, 1792), pp. 1-2.

21. Schouten (1835), p. 11.

Bovendien betekende zelfbevlekking een extra inspanning omdat ze meestal staande zou gebeuren: dus zowel de ejaculatie, de inzet van de fantasie als het staan betekenden inspanningen die te zamen de grote schade door masturbatie verklaarden. Tenslotte wees Tissot erop dat de bijslaap de spijsvertering bevorderde, wat voor onanie niet gold.²² Na Tissot leverde geen auteur meer een verklaring voor de schadelijkheid van masturbatie. In plaats daarvan presenteerden zij – hetgeen overigens ook Tissot al deed – een verzameling gevallen van zelfbevlekking, gecompileerd ofwel uit de eigen praktijk ofwel uit (gefingeerde?) brieven, die meestal op een zeer afschuwelijke wijze eindigden. Het lijken vooral deze afschrikwekkende casusbeschrijvingen te zijn geweest die deze literatuur geloofwaardig moesten maken; zij vervullen ons nu met walging. Een andere verklaring van het succes van de onaniegeschriften kan liggen in de gesuggereerde continuïteit met de moraaltheologische afwijzing van masturbatie. In de meer religieus getinte werken verwezen de schrijvers veelal naar het bijbelse verhaal van Onan en Er.²³

Alle auteurs waren het erover eens dat onanie algemeen voorkwam. Vrijwel altijd horen wij de klacht dat de scholen erdoor waren aangestast. Dat veranderde niet na de eerste golf geschriften tegen zelfbevlekking, wel een bewijs voor het gelijk van de recensent van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* die in 1805 meende: 'Al wederom een Geschrift tegen een kwaad dat door geene Geschriften zal worden uitgerooid.'²⁴ De schrijver van *De groote zonden* gaf drie oorzaken voor de algemeenheid van deze zonde: onwetendheid, heimelijkheid en straffeloosheid.²⁵ De meeste andere auteurs traden meer in details. Vogel wees in 1790 op twee algemene oorzaken: de leefwijze en de verleiding.²⁶ Bij de verleiding ging het om twee groepen personen: allereerst het huispersoneel van dienstbode tot huisleraar, en vervolgens de speelmakers. Met de leefwijze betreden we een wel zeer algemeen terrein dat het gehele leven van het kind omvat: slaap- en eetgewoonten, lectuur, lichaamsvoeding, hygiëne, kleding, de opvoeding zelf. De meest directe aanleiding tot onanie was een slechte hygiëne, waardoor jeuk ontstond, wat weer

22. Tissot (1771, 1792), pp. 91-102.

23. Vgl. *De groote zonden* (1730), dat na de inleiding een tweede titelblad heeft met als nieuwe titel *Onans sonde en straffe*.

24. *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen* (1805), p. 395.

25. *De groote zonden* (1730), pp. 28-29.

26. Vogel (1790), p. 62.

leidde tot krabben en onwielvoeglijke betastingen.²⁷ Voedsel en drank waren vaak te prikkelend en leidden daardoor tot zelfbevlekking: sterke drank, wijn, bier, koffie, thee, taai vlees, slecht verteerbare groenten, kruiden enzovoort. Zachte matrassen en warme donzen dekens waren uit den boze, evenals het met volle maag en blaas gaan slapen. Lang (meer dan acht uur) slapen, evenals wakker in bed liggen leidden tot masturbatie, maar ook een zittend leven. Lichaamsvoeding en arbeid waren een tegengif, tenzij in excessieve mate bedreven. Paardrijden was gevaarlijk vanwege wrijvingen in de schaamstreek. De meeste lectuur, ook de bijbel, stimuleerde de verbeeldingskracht en achtte men dus ongepast voor kinderen.²⁸

De gevaren van kleding waren maar liefst onderwerp van een heel boekwerk: Fausts *Verhandeling wegens eene noodzakelijke verbetering der kleding* (1792), dat geheel was gericht tegen het dragen van de broek. Zijn redenering was dat de mannelijke teeldelen juist buiten het lichaam waren geplaatst omdat zij langzaam dienden te groeien in een koude omgeving. Door de balzakken op te sluiten in een broek ontstond een broeikas-effect en werden jongens te vroeg geslachtsrijp, met alle kwade gevolgen van dien. Een bijkomend gevaar was dat jongens om te plussen hun roede moesten betasten, wat bij een rok niet het geval was. Want Faust was een groot voorstander van de rok als dracht voor jongens, naar het voorbeeld van de Schotse mannen, die naar zijn mening potenter en krachtiger waren dan de Duitse.²⁹ Verder was hij er voorstander van dat jongens en meisjes hetzelfde gekleed gingen, zodat zij het verschil tussen de geslachten niet leerden kennen, want kennis van dit verschil bracht kinderen op het verkeerde pad.³⁰ Voor andere schrijvers was een verkeerde opvoeding een belangrijke oorzaak van masturbatie. Vooral een te sterke nadruk op de verstandelijke ten koste van de lichamelijke ontwikkeling leverde groot gevaar op.³¹ Een slechte opvoeding bedierf de fantasie en stuurde de verbeeldingskracht in een verkeerde richting. Onreinheid van gedachten was voor sommige schrijvers de belangrijkste oorzaak van zelfbevlekking.

27. Ibidem.

28. Idem, pp. 43-62; vgl. Tissot (1771, 1792), pp. 123-157; Salzmann (1791), pp. 141-147; Oest (1798), pp. 65-87; Alexis (1801), pp. 22-27 (wijn mag hier wel); Zürn (een predikant) wees op de gevaren van de bijbel: Zürn (1842), pp. 123-124.

29. Faust (1792), pp. 33-34.

30. Idem, pp. 76 e.v.

31. Vgl. R.G. Rijkens (1844), pp. 2, 19 en 55.

Samenvattend kunnen we stellen dat zelfbevlekking een resultaat kon zijn van elk aspect van het kinderlijke leven. Bij al wat het kind al dan niet deed, dreigde het gevaar van onanie. Omgekeerd tastte onanie het kind in al zijn hoedanigheden aan. Want elke fysieke en psychische stormis kon een gevolg zijn van onanie. Onder de ziekten nam de uitte-ring een vooraanstaande plaats in, want door de verspilling van zaad schaadde het kind de groei van zijn lichaam. Uittering was allereerst fysiek: bleekheid, zwakheid, verwijfelijkheid; maar ook psychisch: van ruggemerting tot verstandsverbijstering. Vaak genoemde ziekten waren verder: maagpijn, stoornissen van de spijsvertering, oogziekten, jicht, hartkwalen, etterpuisten, verlies van wilskracht, melancholie en hypochondrie. Sommige auteurs beschouwden zelfbevlekking als een vorm van zelfmoord die ook zelfmoord tot gevolg had. De meesten meenden dat het vrijwel altijd tot impotentie (de verbreking van de voortplantingslijn) en de dood (de verbreking van de eigen levenslijn) leidde. Door het verlies van wilskracht raakte de zelfbevlekker meestal van kwaad tot erger en was er geen weg terug naar het rechte pad.³² Een groot aantal brieven en bekentenissen staafde de juistheid van dit alles.

De kwalijke gevolgen van masturbatie brengen ons bij het vierde punt: genezing en preventie. Op dit punt was er een duidelijk verschil tussen moralisten en kwakzalvers. Terwijl de kwakzalvers de biografies van hun patiënten meestal eindigden met verhalen over hun uiteindelijk genezing, zagen de moralisten de situatie veel somberder in. De kwakzalvers hadden behalve algemene raadgevingen betreffende de leefwijze ook concrete middelen. In het bijzonder de schrijvers van *De groote zonden* en het *Nood- en Hulpboekjen* (1799, 1803) boden een oplossing: het gebruik van medicijnen die alleen bij de betreffende vertaler/auteur te krijgen waren. In laatstgenoemd werk beschreef de 'Vaderlandsche Vervadiger der geneeskrachtige Balsemieke Pillen' het succes van zijn behandeling bij een aantal landgenoten die op één man uit Haarlem na (die overigens ook nog een venusziekte had) allen volledig en zeer vlot waren genezen. Het optimisme van de kwakzalvers stak schril af bij het pessimisme van de moralisten. In *Banseril* (1804), een uit het Duits vertaald werkje over een Aziatische jongen van dezelfde naam die in Engeland woonde, was de hoofdpersoon buitensporig geweest in de liefde en met de drank. Hij leed ondanks de beste medische behandeling zijn

32. Zie bijv. Oest (1798), pp. 39 en 62, waar hij een gedicht ten beste geeft: 'Lokt u de snoode wellust / Acht dat dan 't ijslijk schrikbeeld, / Van 't ramlend doodsgebeente, / Uw geile driften verdoove!'

